

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Л.З. Слободян, В.М. Сеньків

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ В ПРИРОДООХОРОННІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ

Навчально-методичний посібник

для практичних робіт

для студентів IV курсу

Дрогобич, 2014

УДК 504(07)

ББК 65.28р

С 48

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № від 20 р.)

Рецензенти: **Кагало Олександр Олександрович**, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник, зав. відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України

Цайтлер Мирон Йосипович, кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Відповідальний за випуск: **Бриндзя Ірина Володимирівна**

Слободян Л.З., Сеньків В.М. Організація та управління в природоохоронній діяльності: Навчально-методичний посібник. – Дрогобич: ДДПУ, 2014. – 69 с.

Навчально-методичний посібник написано відповідно до програми навчальної дисципліни “Організація та управління в природоохоронній діяльності” для підготовки фахівців напрямку підготовки 6.040106 “Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування”, затвердженої вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Посібник є складовою частиною курсу загальної екології. У ньому вміщено відомості про стратегічне планування та програмування природоохоронної діяльності, правове забезпечення, обов’язки та права суб’єктів управління природоохоронною діяльністю різних галузей народного господарства. Посібник призначений для викладачів і студентів екологів, фахівців екологів різного профілю. Бібліографія – 20 назв.

УДК 504(07)

ББК 65.28р

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ПРАКТИЧНА РОБОТА №1. Управління природоохоронною діяльністю як механізм гармонізації системи “суспільство-природа”.....	5
ПРАКТИЧНА РОБОТА №2. Базові основи екологічного управління	10
ПРАКТИЧНА РОБОТА №3. Державне управління у сфері охорони повітря та водних ресурсів	13
ПРАКТИЧНА РОБОТА №4. Державне управління у сфері охорони надр та природоохоронної діяльності у сільському господарстві.....	16
ПРАКТИЧНА РОБОТА №5. Державне управління в охороні природно-заповідного та лісового фондів	20
ПРАКТИЧНА РОБОТА №6. Державне управління природоохоронною діяльністю в сфері поводження з відходами.....	24
ПРАКТИЧНА РОБОТА №7. Система екологічної паспортизації країни.....	28
ПРАКТИЧНА РОБОТА №8. Законодавче забезпечення природокористування в Україні	31
ПРАКТИЧНА РОБОТА №9. Екологічний менеджмент на підприємстві...	36
ПРАКТИЧНА РОБОТА №10. Складові екологічного ризику.....	38
ПРАКТИЧНА РОБОТА №11. Основні напрямки екологічного планування.....	41
ПРАКТИЧНА РОБОТА №12. Комплексна програма впровадження на національному рівні рішень Всесвітнього Саміту зі Сталого розвитку.....	44
ПРАКТИЧНА РОБОТА №13. Екологічна безпека.....	48
ПРАКТИЧНА РОБОТА №14. Регіональні аспекти управління природоохоронною діяльністю.....	52
ПРАКТИЧНА РОБОТА №15. Екологізація економіки України.....	55
ПРАКТИЧНА РОБОТА №16. Міжнародні екологічні організації.....	59
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	64
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Значний антропогенний вплив на довкілля, численні катаклізми та погіршення стану навколишнього природного середовища є причинами для посилення уваги до питань підвищення рівня екологізації суспільного розвитку. Базовим принципом для визначення рівня екологізації є поняття “стійкості”. Обов’язковою умовою стійкого еколого-економічного розвитку суспільства є екологічна безпека довкілля.

Сучасне суспільство несе відповідальність за збереження природного середовища в життєпридатному стані. Реалізація цієї тези визначається рівнем екологічних знань та ефективністю практичних рішень екологічних проблем. Екологічність рішень фахівців та керівників залежить від рівня їх екологічної освіти, загальної культури.

Система підготовки кваліфікованого спеціаліста-еколога повинна враховувати той факт, що в майбутньому він буде працювати в органах управління природоохоронною діяльністю різного рівня – від окремого підприємства до галузевих і загальнодержавних структур. Ефективне управління в будь-якій сфері діяльності неможливе без знання теорії управління. Саме тому вивчення наукових основ управління природоохоронною діяльністю в цілому і теорії управління, як її важливої складової, необхідне майбутнім фахівцям.

Методичні рекомендації до проведення практичних робіт призначені для закріплення і систематизації теоретичних знань та практичних навичок щодо теорії управління, інструментів та механізмів управління природоохоронною діяльністю на національному рівні та у світовій практиці, принципів формування системи управління. Зміст курсу сприяє підвищенню якості підготовки студентів до практичної діяльності як спеціалістів у галузі екології. Він є необхідною тематичною складовою підготовки, оскільки на сучасному рівні розвитку України значна увага приділяється досконалому вивченню інструментів та механізмів екологічного управління на рівні держави для її стійкого розвитку.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №1

Тема: Управління природоохоронною діяльністю як механізм гармонізації системи “суспільство-природа”

Мета: ознайомитись з системами управління природоохоронною діяльністю та з основною законодавчою базою, що прописує права та обов'язки суб'єктів систем управління.

Теоретичні відомості

Гармонізація в управлінському контексті означає активну діяльність, спрямовану на подолання розладу, досягнення узгодженості. Гармонізація взаємовідносин суспільства і природи зможе настати внаслідок такої зміни людської діяльності, у першу чергу управлінської, коли людство, спираючись на пізнані природні закономірності, прийме на себе функції системного управління соціально-екологічними і природовідновлюваними процесами, щоб досягти соціально-екологічної рівноваги.

Загалом управління природоохоронною діяльністю складається з певних систем. Найвідчутніше впливають на процес гармонізації життєдіяльності суспільства і збалансованого розвитку такі:

- державного екологічного управління;
- корпоративного екологічного управління;
- місцевого екологічного управління чи самоврядування;
- громадського екологічного управління;
- басейнового управління;
- управління екологічними мережами (природно-заповідним фондом);
- управління екологічною безпекою.

До функцій державної системи екологічного управління належать: законодавче регулювання, нормування, експертиза, а також екологічний моніторинг, аудит, ліцензування, інформування, стандартизація, страхування, екологічна паспортизація, забезпечення відповідальності за екологічні правопорушення, що спрямовані переважно на забезпечення

охорони та контролю за станом навколишнього природного середовища, прогнозування його змін.

Корпоративне управління ґрунтується на трьох фундаментальних підходах: для задоволення суспільних і підприємницьких інтересів потрібно знайти такий підхід до проблем управління, який сприяв би новому розумінню партнерства між урядом, суспільством і підприємництвом; оскільки підприємництво виявилось ефективною рушійною силою суспільного розвитку, то вимоги, поставлені перед системою управління, повинні зміцнювати фундамент оновлення цінностей життєдіяльності й прибутковості; підприємці та ради директорів корпорацій повинні узгоджувати свою діяльність, цілком усвідомлюючи нові обсяги відповідальності, які випливають із нових масштабів і зростання ваги підприємства; розуміючи, що за все треба платити, і у першу чергу за природокористування та шкоду, завдану природі.

Кожна з перелічених систем природоохоронного управління має свою законодавчу й нормативну, у тому числі міжнародну, базу, власну екологічну політику, а отже, і стратегію, свої організаційні структури і механізми здійснення функцій. В Україні основною законодавчою базою природоохоронної діяльності чи управління є Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”. Відносини у галузі охорони навколишнього природного середовища в Україні регулюються цим Законом, а також земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та іншим спеціальним законодавством.

Мета місцевого екологічного управління полягає не тільки у виконанні формальних еколого-економічних функцій, а й у створенні та підтримці функціонування неформальної системи місцевих екологічних ініціатив, екологічного самоврядування.

Громадське екологічне управління забезпечує участь громадськості в процесах надання дозволів і в процесі оцінки впливу на навколишнє

середовище з розповсюдженням інформації про діяльність, що може призвести до шкідливого впливу на довкілля.

Стратегічна мета реформування управління водним господарством – забезпечення басейнової збалансованості розвитку водного господарства, охорони вод і відновлення водних ресурсів на основі узгодженості правових засад і управлінських дій суб'єктів водокористування за басейновим принципом, спрямованих на збалансоване водозабезпечення населення і галузей економіки, впровадження перспективних технологічних нормативів використання водних ресурсів, запобігання шкідливій дії вод.

Формування екологічної мережі передбачає зміни в структурі земельного фонду країни через віднесення (на підставі обґрунтування екологічної необхідності (безпеки) та економічної доцільності) частини земель господарського використання до категорій, що підлягають особливій охороні з відновленням притаманного їм різноманіття природних ландшафтів.

Основними категоріями управління є “об’єкт” і “суб’єкт” управління. Суб’єкт управління – це джерело управлінської активності, спрямованої на об’єкт управління.

Об’єкт управління – елементи структури системи управління та виробничі процеси, на які спрямований вплив функцій управління.

Під методами управління розуміють способи впливу на поведінку та діяльність тих, ким управляють.

Найважливішими функціональними елементами державної системи управління природоохоронною діяльністю є:

- механізм зборів за забруднення навколишнього природного середовища та за спеціальне використання природних ресурсів;
- механізм відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону довкілля;
- система державного бюджетного фінансування природоохоронних заходів через головний розділ у складі Держбюджету.

План заняття

1. Основні принципи охорони навколишнього природного середовища
2. Екологічні права та обов'язки громадян України, прописані в Законі України “Про охорону навколишнього природного середовища”
3. Моніторинг навколишнього природного середовища
4. Екологічна експертиза та мета її здійснення
5. Регулювання використання природних ресурсів
6. Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні

Практичні завдання

Завдання 1.

Заповнити таблицю “Екологічні права та обов'язки громадян України”

Екологічні права громадян	Екологічні обов'язки громадян
1.....	1.....
2.....	2.....

Завдання 2.

Опрацювавши Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”, заповнити таблицю “Класифікація природних ресурсів за типом використання”

Загального використання	Спеціального використання
1.....	1.....
2.....	2.....

Завдання 3.

З'ясуйте, чим відрізняються між собою норми розробки державних і регіональних цільових екологічних програм та заповніть таблицю

Норма	Державні цільові екологічні програми	Регіональні цільові екологічні програми
Ініціатор розробки		
Замовник розробки		
Виконавець розробки		
Затверджував концепції програми		
Тип документа в якому ухвалюється концепція програми (закон, постанова)		
Затверджував проекту програми		
Тип документа в якому ухвалюється проект програми (закон, постанова, рішення)		
Рівень бюджету		

Запитання для самоконтролю

1. Основна законодавча база природоохоронної діяльності в Україні.
2. Що таке управління?
3. Мета управління природоохоронною діяльністю?
4. Суб'єкти та об'єкти управління.
5. Методи управління
6. Права громадян України у сфері природоохоронної діяльності
7. Обов'язки громадян України у сфері природоохоронної діяльності
8. Загальне та спеціальне використання природних ресурсів
9. Принципи державного управління природокористуванням

ПРАКТИЧНА РОБОТА №2

Тема: Базові основи екологічного управління

Тема: ознайомитись з функціями та органами державного і обласного управління природоохоронною діяльністю.

Теоретичні відомості

Системи екологічного управління мають у своєму підґрунті такі фундаментальні складові: екологічні закономірності, регулятивні закони, екологічну політику, стандарти, нормативи, ліміти, методології системного підходу, кадастри і механізми управління.

Система державного екологічного управління передбачає поділ управлінської діяльності за функціями, які базуються на основі методів. *Функції державного екологічного управління* – це основні напрямки діяльності органів державної влади в галузі охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Функції державного управління в галузі екології поділяються на загальні і спеціальні. *Загальні* – прогнозування, планування, регулювання, координація, організація, погодження та контроль. Кількість *спеціальних* функцій державного екологічного управління значно переважає над кількістю загальних. До найважливіших спеціальних функцій державного управління в галузі екології належать: експертиза, стандартизація, нормування, моніторинг, інформування, облік природних ресурсів тощо.

Міністерство охорони навколишнього природного середовища (МОНПС) є центральним органом державного управління в галузі охорони природи і використання природних ресурсів і відповідає за охорону природи, організацію раціонального використання і відтворення природних ресурсів у країні. Як головні завдання на МОНПС покладаються комплексне управління природоохоронною діяльністю в країні, розробка і проведення єдиної науково-технічної політики по охороні природи і раціональному використанню природних ресурсів, координація діяльності міністерств і

відомств у цій галузі. З цією метою проводиться державний контроль за використанням і охороною земель, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, рослинного (в тому числі лісів) і тваринного (в тому числі рибних запасів) світу, морського середовища і природних ресурсів територіальних вод України.

Держекоінспекція України входить до системи органів державної виконавчої влади та створена для забезпечення реалізації державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Діяльність Державної екологічної інспекції (ДЕІ) спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України.

Органами місцевого управління природоохоронною діяльністю є територіальні органи Держекоінспекції України:

- Державна екологічна інспекція в Автономній Республіці Крим;
- Державна Азово-Чорноморська екологічна інспекція;
- Державна Азовська морська екологічна інспекція;
- Державна екологічна інспекція Північно-Західного регіону Чорного моря;
- Державні обласні екологічні інспекції.

План заняття

1. Функції управління природоохоронною діяльністю
2. Органи державного управління природоохоронною діяльністю
3. Органи місцевого управління природоохоронною діяльністю
4. Органи громадського управління природоохоронною діяльністю
5. Функції Державної екологічної інспекції
5. Повноваження Державних обласних екологічних інспекцій

Практичні завдання

Завдання 1.

Згідно Положення “Про Державну екологічну інспекцію України” заповнити таблицю:

Відділи екологічної інспекції обласного значення	Повноваження та обов’язки кожного відділу
Відділ екологічного контролю земельних ресурсів	
Відділ екологічного контролю у сфері поводження з відходами	
Відділ екологічного контролю атмосферного повітря	
Відділ екологічного контролю водних ресурсів	
Відділ екологічного контролю природно-заповідного фонду, рослинного та тваринного світу	
Відділ екологічного та радіологічного контролю на митній території	
Відділ інструментально-лабораторного контролю	
Відділ аналізу та планування інспекційної діяльності	

Завдання 2.

Ознайомитись з нормативно-правовими актами, що визначають статус Державного та Обласного фондів охорони навколишнього природного середовища, а також регламентують процедури розподілу коштів з них.

Запитання для самоконтролю

1. Функції Міністерства охорони навколишнього природного середовища у сфері природоохоронної діяльності.
2. Функції Президента та Кабінету Міністрів у сфері природоохоронної діяльності.

3. Компетенція місцевого самоврядування.
4. Які функції виконують територіальні державні екологічні інспекції?
5. Роль громадського екологічного управління.
6. Екологічні організації України, як приклад громадського управління.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №3

Тема: Державне управління у сфері охорони повітря та водних ресурсів

Мета: ознайомитись із складовими державного управління охорони атмосферного повітря та водних ресурсів

Теоретичні відомості

Атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища. На збереження сприятливого стану атмосферного повітря, його відновлення і поліпшення для забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини, а також відвернення шкідливого впливу на навколишнє природне середовище спрямований Закон України “Про охорону атмосферного повітря” від 16 жовтня 1992 р. Він визначає правові і організаційні основи та екологічні вимоги у галузі охорони та використання атмосферного повітря.

Управління у галузі охорони атмосферного повітря здійснюють Кабінет Міністрів України, Уряд Республіки Крим, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство охорони здоров'я України, місцеві органи державної виконавчої влади, інші державні органи та органи місцевого самоврядування.

Управління навколишнім середовищем у сфері атмосферного повітря в Україні й досі ґрунтується на стандартах якості атмосферного повітря (ГДК) з урахуванням безпечних рівнів впливу, які охоплюють близько 2000 речовин. Мережа моніторингу повітря та ліцензування використовується для контролю за діяльністю, що спричиняє забруднення довкілля, із врахуванням лімітів на викиди. Ці механізми поєднуються з економічними інструментами такими як:

плата за викиди, штрафи та екологічна відповідальність забруднювачів у випадку серйозного порушення та завдання шкоди довкіллю.

Державне управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів здійснюють Кабінет Міністрів України, Уряд Автономної Республіки Крим, місцеві Ради народних депутатів та їх виконавчі комітети, спеціально уповноважені органи державної виконавчої влади та інші державні органи відповідно до законодавства України.

Водний фонд України включає близько 8073 озер і лиманів із загальною площею дзеркала – 4021,5 км², у тому числі лиманів – 1073 км². Кількість водосховищ, які мають об'єм води 1 млн куб. м більше – 944. Відносно незначну частину території займають болота, заболочені та перезволожені землі – 3,6 млн га, в той же час вони відіграють значну ресурсстабілізаційну роль.

Використання вод в Україні здійснюється в порядку загального і спеціального водокористування, для потреб гідроенергетики, водного і повітряного транспорту. *Загальне* водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на човнах, аматорське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць) безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів.

Спеціальне водокористування – це забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв та скидання в них зворотних вод. Спеціальне водокористування здійснюється на підставі дозволу. Воно може бути короткостроковим (до трьох років) або довгостроковим (від трьох до двадцяти п'яти років). У разі необхідності строк спеціального водокористування може бути продовжено на період, що не перевищує відповідно короткострокового або довгострокового водокористування. Продовження строків спеціального водокористування за клопотанням

заінтересованих водокористувачів здійснюється державними органами, що видали дозвіл на спеціальне водокористування.

Державне управління у сфері використання й охорони вод здійснюється за басейновим принципом на основі державних, міждержавних і регіональних програм використання й охорони вод. Таке управління здійснює Кабінет Міністрів України, місцеві Ради народних депутатів і їх виконавчі комітети.

План заняття

1. Управління у сфері охорони повітря
2. Стандартизація і нормування в галузі охорони атмосферного повітря
3. Контроль у галузі охорони атмосферного повітря
4. Управління у сфері охорони водних ресурсів
5. Об'єкти водокористування
6. Водокористування на основі басейнового принципу

Практичні завдання

Завдання 1.

На основі Водного кодексу України заповнити таблицю: “Права та обов’язки водокористувачів”

Права водокористувачів	Обов’язки водокористувачів
1.....	1.....
2.....	2.....

Завдання 2.

Ознайомившись із класифікацією річок України заповнити таблицю: “Охорона водності річок”

Охорона водності малих річок	Охорона водності інших річок

Завдання 3.

Скласти схему “Нормативи в галузі охорони атмосферного повітря”

Завдання 4.

Скласти схему “Організаційно-економічні заходи забезпечення охорони атмосферного повітря”

Запитання для самоконтролю

1. Законодавчі акти, які регламентують діяльність у сфері охорони повітря та водних ресурсів.
2. Нормативи у галузі охорони атмосферного повітря
3. Які заходи щодо зменшення забруднення атмосферного повітря передбачені законодавством?
4. Типи контролю у галузі охорони атмосферного повітря.
5. Як відбувається відшкодування збитків за завдану шкоду якості атмосферного повітря?
6. Що є об'єктами водокористування?
7. Компетенція державного комітету України з водного господарства у сфері управління водних ресурсів.
8. Типи водокористування в Україні.
9. Класифікація річок України.
10. В чому полягає шкідлива дія вод?

ПРАКТИЧНА РОБОТА №4.

Тема: Державне управління у сфері охорони надр та природоохоронної діяльності у сільському господарстві

Мета: ознайомитись із складовими державного управління охорони надр та з особливостями природоохоронної діяльності у сільському господарстві

Теоретичні відомості

Управління в галузі вивчення, використання і охорони надр – діяльність відповідних органів Української держави по організації вивчення, раціонального використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині й інших потреб господарського комплексу, охорони надр в їх тісному взаємозв'язку з іншими природними об'єктами, забезпечення безпеки робіт при користуванні надрами, а також охорони прав підприємств, організацій, установ і громадян у цій сфері.

Розрізняють *державне* управління в галузі вивчення, використання і охорони надр, яке здійснюється державними органами і від імені держави, і *внутрішньогосподарське* управління, що здійснюється користувачами надр. Основним завданням державного управління відносно надрокористування є забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази, її раціонального використання і охорони надр.

Органи державного управління в галузі використання і охорони надр прийнято поділяти на органи загального і спеціального державного управління.

Відповідно до ст. 11 Кодексу України про надра, державне управління у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр здійснюють Кабінет Міністрів України, Мінприроди України, МНС та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, інші державні органи, місцеві ради та органи виконавчої влади на місцях відповідно до законодавства України.

Органи спеціальної компетенції, які здійснюють функції державного управління в галузі вивчення, використання і охорони надр, за характером своїх завдань і діяльності поділяють на два основних види: міжгалузеві і галузеві (відомчі).

Державний контроль за раціональним використанням і охороною надр спрямований на забезпечення дотримання всіма надрокористувачами встановленого порядку користування надрами, законодавства, затверджених

у встановленому порядку стандартів, норм і правил у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр, правил ведення державного обліку і звітності.

Управління природоохоронною діяльністю в сільському господарстві здійснюється різними державними органами. Державний комітет із питань земельних ресурсів є відповідальним за земельні питання. Його управління з організації землі відповідає за програму захисту земель, зосереджену в основному на сільськогосподарських проблемах. Відділ охорони природи Міністерства агропромислового комплексу опікується справами впливу сільськогосподарської діяльності на навколишнє середовище, відділ сільськогосподарського захисту є відповідальним за контроль та використання агрохімічної продукції та за забруднення ґрунтів.

Основними природними об'єктами, які зазнають негативного впливу в сільському господарстві, є землі сільськогосподарського призначення, якими визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури або призначені для цих цілей. Охорона земель сільськогосподарського призначення включає систему правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на їх раціональне використання, запобігання необґрунтованому вилученню земель із сільськогосподарського обігу, захист від шкідливих антропогенних впливів, а також на відтворення та підвищення родючості ґрунтів.

Найважливішим завданням правової охорони земель сільськогосподарського призначення є охорона родючості ґрунтів. Використання землі як засобу виробництва веде до зниження її продуктивних властивостей. Тому важливо, щоб ці властивості не зменшувалися. З цією метою власники та землекористувачі, в тому числі орендарі земельних ділянок, згідно зі ст. 37 Закону України "Про охорону земель" зобов'язані здійснювати заходи щодо охорони родючості ґрунтів. Використання

земельних ділянок способами, що призводять до погіршення якості, забороняється.

До основних заходів по збереженню, відновленню, поліпшенню ґрунту належать дії по боротьбі з вітровою та водною ерозією, з безгосподарним ставленням до земель, меліорацією та рекультивацією земель, а також боротьба з забрудненням ґрунту.

План заняття

1. Державне управління у сфері охорони надр
2. Внутрішньогосподарське управління у сфері охорони надр
3. Надання надр у користування
4. Охорона надр
5. Управління природоохоронною діяльністю в сільському господарстві

Практичні завдання

Завдання 1.

Скласти схему “Види користування надрами”.

Завдання 2.

Заповнити таблицю “Права та обов’язки користувачів надрами”

Права користувачів надрами	Обов’язки користувачів надрами
1.....	1.....
2.....	2.....

Завдання 3.

Скласти схему “Основні вимоги в галузі охорони надр”

Завдання 4.

Заповнити таблицю “Завдання природоохоронної діяльності в сільському господарстві”

№п/п	Назва завдання	Значення завдання для довкілля
1.		

Запитання для самоконтролю

1. Хто здійснює внутрішньогосподарське управління у сфері охорони надр?
2. Що таке державний фонд надр?
3. Права землевласників у сфері використання надр.
4. Плата за користування надрами.
5. Для чого ведеться державний кадастр родовищ?
6. Особливості користування надрами іноземними особами.
7. Законодавчі акти, які регулюють відносини у сфері природоохоронної діяльності в сільському господарстві.
8. З якою метою проводять природоохоронні заходи у сільському господарстві?

ПРАКТИЧНА РОБОТА №5

Тема: Державне управління в охороні природно-заповідного та лісового фондів

Мета: ознайомитись із складовими державного управління охорони лісового та природо-заповідного фондів

Теоретичні відомості

Природно-заповідний фонд – це ділянки суходолу і водного простору, природні комплекси та об’єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну та іншу цінність, а тому виокремлені з метою збереження природного середовища, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та екологічної безпеки України. Охорона об’єктів природно-заповідного фонду забезпечується встановленням заповідного режиму, організацією систематичних спостережень і досліджень, здійсненням державного і громадського контролю, встановленням підвищеної відповідальності тощо.

До природно-заповідного фонду відносять: 1) природні об'єкти – заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; 2) штучні об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Основним законодавчим актом у сфері заповідної справи є Закон України “Про природно-заповідний фонд України”. Закон затвердив класифікацію територій і об'єктів ПЗФ, урегулював питання власності на природні ресурси в їх межах, порядок функціонування установ, управління природними комплексами та природокористуванням, діяльністю служби державної охорони.

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) України містить у собі 11 категорій територій і об'єктів загальнодержавного та місцевого значення. До них належать природні та біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, а також штучно створені об'єкти: ботанічні сади, дендрологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, зоологічні парки.

Для забезпечення необхідного режиму охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників, запобігання негативному впливу господарської діяльності на прилеглих до них територіях устанавлюються охоронні зони. В охоронних зонах не допускається будівництво промислових та інших об'єктів, розвиток господарської діяльності, яка може призвести до негативного впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду.

За порушення законодавства України про природно-заповідний фонд винна особа може притягуватися до дисциплінарної, адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності.

Лісові відносини в Україні регулюються Лісовим кодексом України, Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища” та іншими актами законодавства України.

Управління в галузі використання, відтворення та охорони лісів – це визначена лісовим законодавством виконавчо-розпорядча діяльність органів

держави, самоврядних та громадських інститутів у цій галузі. Таке управління слід розмежовувати також як управління з боку держави та внутрігосподарське управління з боку лісокористувачів.

Завданням Лісового кодексу України є регулювання правових відносин із метою забезпечення підвищення продуктивності, охорони та відтворення лісів, посилення їх корисних властивостей, задоволення потреб суспільства у лісових ресурсах на основі їхнього науково обґрунтованого раціонального використання.

Відповідно до статей 23, 24 Лісового кодексу *загальне державне управління* в галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів здійснюють Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та деякі інші органи відповідно до законодавства.

Спеціальне державне управління в цій сфері здійснює Держкомлісгосп України. Компетенція цього комітету та його органів визначається ст. 32 Лісового кодексу України та Положенням про міністерство, затвердженим Указом Президента України від 14 серпня 2000 р.

Основними функціями управління у галузі використання, відтворення, захисту та охорони лісів є: ведення державного обліку лісів і державного лісового кадастру; лісовпорядкування; розподіл і перерозподіл лісів; відновлення лісів і лісорозведення; державний контроль за станом, використанням, відтворенням, охороною та захистом лісів; вирішення спорів у галузі використання, відтворення, охорони та захисту лісів видача дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів, надання земельних ділянок лісового фонду в постійне та тимчасове користування для спеціального використання лісових ресурсів, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт.

Державний облік і кадастр рослинного світу містять систему відомостей і документів про розподіл об'єктів рослинного світу між власниками і користувачами (в тому числі орендарями) земельних ділянок,

кількісні та якісні характеристики народногосподарської і наукової цінності рослинних ресурсів, поділ природних рослинних угруповань на категорії, економічну оцінку технічних, кормових, лікарських, харчових та інших властивостей природних рослинних ресурсів, інші дані про рослинні природні ресурси, необхідні для забезпечення їх невиснажливого використання, відтворення й ефективної охорони.

План заняття

1. Класифікація об'єктів природно-заповідного фонду(ПЗФ)
2. Управління природоохоронною діяльністю на території ПЗФ
3. Лісовий кодекс, як основний документ у сфері використання та охорони лісів
4. Спеціальне державне управління у сфері охорони лісів
5. Загальне державне управління в галузі охорони та захисту лісів

Практичні завдання

Завдання 1.

Намалювати схему класифікації об'єктів природно-заповідного фонду

Завдання 2.

Заповнити таблицю “Значення об'єктів природно-заповідного фонду(ПЗФ)”

№п/п	Категорія об'єкта ПЗФ	Значення об'єктів категорії
1.		
2.		

Завдання 3.

Заповнити таблицю “Функціональний поділ лісів”

№п/п	Тип лісу	Мета використання
1.		
2.		

Завдання 4.

Скласти блок-схему “Види використання лісових ресурсів”. Для кожного виду вказати заходи, які здійснюються при такому використанні.

Запитання для самоконтролю

1. Категорії об’єктів ПЗФ.
2. Що таке літопис природи на території ПЗФ?
3. Які є типи контролю за додержанням режиму заповідності об’єктів ПЗФ?
4. Особливості громадського управління територіями ПЗФ.
5. Хто здійснює загальне державне управління в галузі охорони та захисту лісів?
6. Хто здійснює спеціальне державне управління в галузі охорони та захисту лісів?
7. Що належить до лісового фонду України?
8. Лісовий сервітут.
9. Поділ лісів.
10. Повноваження державної лісової охорони.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №6.

Тема: Державне управління природоохоронною діяльністю в сфері поводження з відходами

Мета: ознайомитись із складовими державного управління у сфері поводження з відходами

Теоретичні відомості

14 квітня 1998 року прийнятий закон України “Про відходи”. Він визначає правові, організаційні та економічні засади діяльності, пов’язаної із запобіганням або зменшенням обсягів утворення відходів, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, обробленням, утилізацією та видаленням, впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров’я людей на території України. Також інші законодавчі акти: закони України “Про охорону

навколишнього природного середовища”, “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”, “Про поводження з радіоактивними відходами”.

На основі виявлених тенденцій щодо утворення і накопичення відходів, враховуючи їх негативний вплив на довкілля і здоров’я населення, а також потенційну економічну цінність деяких їх видів, було встановлено, що має місце пропорційна залежність між обсягами виробництва і забруднення. Тому, основними принципами державної політики у сфері поводження з відходами є пріоритетний захист навколишнього природного середовища та здоров’я людини від негативного впливу відходів, забезпечення ощадливого використання матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів, науково-обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства щодо утворення та використання відходів із метою забезпечення його сталого розвитку.

Відповідно до законодавства про відходи, деякі види діяльності у цій сфері допускаються тільки на підставі ліцензії. До таких видів належать будь-які операції у сфері поводження з небезпечними відходами; збирання і заготівля окремих видів відходів як вторинної сировини; встановлення порядку видачі дозволу на транскордонне перевезення небезпечних відходів; встановлення порядку ввезення, вивезення і транзиту через територію України окремих видів відходів; здійснення діяльності у сфері поводження з радіоактивними відходами. Відходи, для утилізації та переробки яких існують відповідні технології й економічні передумови, називаються *вторинною сировиною*. Основним напрямом розв’язання проблеми ліквідації відходів є застосування в усіх галузях господарства безвідходної технології, тобто перехід на утилізаційні методи знешкодження відходів.

Збори за розміщення відходів є одним із найважливіших елементів економіко-правового механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища та стягуються із суб’єктів підприємницької діяльності, у процесі діяльності яких утворюються відходи.

Розмір зборів встановлюється на основі нормативів, що розраховуються на одиницю обсягу утворених відходів, залежно від рівня їх небезпеки та цінності території, на якій вони розміщені. За понадлімітне розміщення відходів плата стягується у підвищеному розмірі. Одержані кошти зараховуються до відповідних фондів охорони навколишнього природного середовища згідно із законом.

Контроль і нагляд у сфері поводження з відходами здійснюється на трьох рівнях: державний, первинний виробничий та громадський контроль.

Державний контроль здійснюють спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері поводження з відходами, яким є Мінприроди, інші спеціально уповноважені органи виконавчої влади у сфері поводження з відходами.

Первинний виробничий контроль у сфері поводження з відходами здійснюють у межах своєї компетенції виробники відходів.

Громадський контроль здійснюють громадські інспектори з охорони навколишнього природного середовища відповідно до законодавства.

Нагляд за додержанням законів у сфері поводження з відходами здійснює Генеральний прокурор України та підпорядковані йому органи прокуратури в межах повноважень, передбачених законом.

План заняття

1. Основні принципи державної політики у сфері поводження з відходами
2. Ліцензування діяльності пов'язаної з використанням відходів
3. Складування і сортування відходів
4. Зберігання та видалення відходів
5. Економічне заохочення у сфері утилізації та зменшення обсягів утворення відходів

Практичні завдання

Завдання 1.

Скласти схему “Законодавчі акти, що регламентують діяльність у сфері поводження з відходами”.

Завдання 2.

Заповнити таблицю “Права та обов’язки громадян у сфері поводження з відходами”.

Права громадян у сфері поводження з відходами	Обов’язки громадян у сфері поводження з відходами
1.....	1.....
2.....	2.....

Завдання 3.

Скласти схему “Заходи для зменшення обсягів утворення відходів”.

Завдання 4.

Скласти блок-схему “Типи контролю у сфері поводження з відходами”.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке відходи?
2. Державний класифікатор відходів.
3. Класифікація відходів.
4. Які основні принципи державної політики у сфері поводження з відходами?
5. Суб’єкти та об’єкти у сфері поводження з відходами.
6. Обов’язки суб’єктів господарської діяльності при використанні чи утворенні відходів.
7. Для чого ведеться реєстр місць видалення відходів?
8. Порядок використання відходів як втор сировини.

9. Які економічні методи заохочення використовують при утилізації чи зменшенні утворення відходів?

ПРАКТИЧНА РОБОТА №7.

Тема: Система екологічної паспортизації країни

Мета: ознайомитись із типами екологічних паспортів, їх значенням та завданнями, які вони виконують

Теоретичні відомості

У сучасних умовах важливою передумовою економічної безпеки підприємства є його екологічна безпека, яку можна оцінити за допомогою так званих *екологічних паспортів*. Це своєрідне ліцензування, стандартизація і контроль за діяльністю підприємств та інших організацій в сфері використання природних ресурсів, оцінки впливів об'єкту на навколишнє середовище, проведення об'єктом природоохоронної діяльності.

Екологічний паспорт – комплексний документ, що містить характеристику взаємовідносин підприємства або взагалі будь-якого об'єкта з навколишнім природним середовищем.

Паспортизація підприємств є обов'язковою. Екологічні паспорти розробляються для діючих підприємств і на стадії їх проектування.

Екологічний паспорт підприємства складається з двох частин. У першій подають:

- загальні відомості про підприємство;
- вид і кількість ресурсів, що використовуються (площа земельної ділянки, яку займає об'єкт, тип ґрунтів, кількість споживання води, мінеральних ресурсів, енергії і т.п.), коротка фізико-географічна характеристика району розташування та інші природно-екологічні показники;
- опис технології та її екологічних характеристик (види і кількість викидів, скидів, відходів), види і особливості використання транспорту, інших додаткових служб;

- система очищення на підприємстві та інше екологічне обладнання і споруди, рекультивація земель;
- дані про кількість робітників, характеристика видів робіт, які вони виконують з екологічної точки зору, особливості професійних захворювань та інші еколого-соціальні показники;
- характеристика і види платежів за використання ресурсів і за забруднення та інші еколого-економічні показники.

В другій частині паспорту – перелік заходів з метою екологізації виробництва, зменшення забруднення та інших негативних впливів, впровадження нових екологічно чистих і ресурсозберігаючих технологій, очисних споруд. Програма заходів щодо зниження навантаження на навколишнє середовище повинна передбачати перспективну стратегію і найближчий план із вказівкою термінів реалізації, обсягів витрат, необхідних для досягнення знижень викидів до їх концентрації, при якій досягається зниження збитку навколишньому середовищу.

Екологічний паспорт складається на підприємстві й погоджується з місцевими природоохоронними органами влади. Відповідальність за достовірність даних і виконання заходів, передбачених в ньому, несе керівник підприємства. Екологічний паспорт нового підприємства складає проектна організація, він повинен пройти екологічну експертизу.

Крім екологічних паспортів підприємств, в Україні розробляють екологічні паспорти областей. В екологічному паспорті області наводять статистичні та узагальнені дані про стан навколишнього природного середовища по його складових: атмосферне повітря, водні, земельні, лісові ресурси, надра, тваринний і рослинний світ, а також природно-заповідний фонд, стан поводження з відходами, ядерна та радіаційна безпека. Тут можна отримати інформацію щодо мережі моніторингових спостережень за станом довкілля, державного екологічного контролю, міжнародного співробітництва в сфері охорони довкілля, переліку природоохоронних заходів, що здійснювались в поточному та минулому роках, та переліку регіональних

громадських природоохоронних організацій. Визначають найважливіші екологічні проблеми області, які потребують першочергового вирішення.

Процес паспортизації є безперервним, він періодично оновлюється, а особливо у випадках реконструкції підприємства, впровадження нових технологій і освоєння випуску нової продукції.

План заняття

1. Поняття прямого та непрямого засобів контролю за станом навколишнього середовища
2. Стандартизація та види стандартів
3. Екологічний паспорт та мета його застосування
4. Види екологічних паспортів
5. Екологічне страхування

Практичні завдання

Завдання 1.

На основі даних з характеристики певної області України, отриманих від викладача, оформити екологічний паспорт області.

Завдання 2.

Використовуючи діючі екологічні паспорти підприємств, ознайомитись з особливостями заповнення екологічного паспорта підприємства. Написати основні складові цього типу паспорта.

Завдання 3.

Ознайомитись з екологічним паспортом відходів. Написати основні складові цього типу паспорта.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке прямі засоби контролю за станом навколишнього середовища?

2. Назвіть непрямі засоби контролю за станом навколишнього середовища.
3. Що таке українські державні стандарти?
4. Яка мета розроблення екологічного паспорта об'єкта?
5. Види екологічних паспортів.
6. Хто здійснює контроль та управління природоохоронною діяльністю у сфері використання відходів?
7. Мета здійснення екологічного страхування.
8. Види екологічного страхування.
9. Міжнародне співробітництво по регулюванню утворення, утилізації та використання відходів.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №8

Тема: Законодавче забезпечення природокористування в Україні

Мета: ознайомитись з системою законодавчого забезпечення природокористування та природоохоронної діяльності в Україні

Теоретичні відомості

Роль права у регулюванні взаємодії природи і суспільства полягає у встановленні науково обґрунтованих правил поведінки людини щодо природи. Найбільш суттєві правила такої поведінки закріплюються державою в законодавстві і стають загальнообов'язковими нормами права для виконання та дотримання, що забезпечується державним примусом у разі їх невиконання.

Під *джерелами екологічного права* слід розуміти прийняті уповноваженими державними органами нормативно-правові акти, які містять правові норми, що регулюють суспільні екологічні відносини стосовно приналежності, використання, відтворення природних об'єктів та охорони навколишнього природного середовища з метою задоволення екологічних, економічних та інших інтересів суспільства. Нормативно-правові акти – це акти державної (публічної) влади, якими встановлюються (санкціонуються),

вводяться в дію, змінюються чи скасовуються правила поведінки суб'єктів екологічних правовідносин у суспільстві.

Джерела екологічного права поділяються також на закони й підзаконні акти. Закони в ієрархічній структурі законодавства посідають центральне місце, а решта еколого-правових нормативних актів видаються на основі законів, а тому і називаються підзаконними актами.

Законом України “Про захист рослин” регулюються правовідносини, пов’язані із захистом рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, продукції рослинного походження від шкідників, хвороб та бур’янів, визначає права і обов’язки підприємств, установ, організацій усіх форм власності та громадян, повноваження органів виконавчої влади і посадових осіб у цій сфері.

Законом України “Про рослинний світ” регулюються відносини у сфері охорони, використання та відтворення рослин і багаторічних насаджень сільськогосподарського призначення. Завданням законодавства України про рослинний світ є регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, їх угруповань і місцезростань.

Законом України “Про зону надзвичайної екологічної ситуації” забезпечується: правове регулювання відносин, що виникають під час здійснення надзвичайних заходів, спрямованих на захист життя та здоров’я людей і нормалізацію екологічного стану на території зони надзвичайної екологічної ситуації визначення порядку встановлення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, його організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, у тому числі відповідного режиму використання, охорони та відтворення природних ресурсів встановлення порядку залучення юридичних та фізичних осіб до участі у надзвичайних заходах на території зони та відшкодування вартості виконаних ними робіт

визначення порядку відшкодування шкоди, заподіяної юридичним та фізичним особам внаслідок виникнення надзвичайних екологічних ситуацій або проведення робіт з ліквідації їх наслідків.

Законом України “Про тваринний світ” забезпечуються інтереси нинішнього і майбутніх поколінь в Україні за участю підприємств, установ, організацій і громадян в здійсненні заходів щодо охорони, науково обґрунтованого, невиснажливого використання і відтворення тваринного світу.

Законом України “Про питну воду і питне водопостачання” визначено правові, економічні та організаційні засади функціонування системи питного водопостачання, спрямовані на гарантоване забезпечення населення якісною та безпечною для здоров’я людини питною водою.

Законом України “Про Червону книгу України” забезпечується комплекс організаційних, правових, економічних, наукових, інших заходів, спрямованих на забезпечення збереження, охорони та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу.

Законом України “Про державний контроль за використанням та охороною земель” визначено правові, економічні та соціальні основи організації здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і спрямовані на забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів та охорону довкілля.

Законом України “Про охорону земель” визначено правові, економічні та соціальні основи охорони земель з метою забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля.

Законом України “Про екологічний аудит” визначено основні правові та організаційні засади здійснення екологічного аудиту і спрямований на

підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Законом України “Про екологічну мережу України” регулюються суспільні відносини у сфері формування, збереження та раціонального, невиснажливого використання екомережі як однієї з найважливіших передумов забезпечення сталого, екологічно збалансованого розвитку України, охорона навколишнього природного середовища, задоволення сучасних та перспективних економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства.

План заняття

1. Види джерел екологічного права
2. Закони України “Про захист рослин” та “Про рослинний світ”
3. Закон України “Про тваринний світ”
4. Закон України “Про зону надзвичайної екологічної ситуації”
5. Діяльність Державного та Обласного фондів охорони навколишнього природного середовища

Практичні завдання

Завдання 1.

Ознайомтесь з нормативно-правовими актами, що визначають статус Державного і Обласного фондів охорони навколишнього природного середовища, а також регламентують процедури розподілу коштів з них.

Завдання 2.

На основі Закону України “Про екологічну мережу України” скласти блок-схему про основні компоненти екомережі.

Завдання 3.

На основі вивчених документів заповніть таблицю “Відмінності між нормами, закріпленими в документах аналогічного змісту, але різного рівня”.

Відмінні норми	Положення про	
	Державний фонд охорони навколишнього природного середовища	Обласний фонд охорони навколишнього природного середовища
1..... 2.....		
Відмінні норми	Порядок планування та фінансування природоохоронних заходів з	
	Державного фонду охорони навколишнього природного середовища	Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища
1..... 2.....		

Запитання для самоконтролю

1. Які функції виконує Державний фонд охорони навколишнього природного середовища?
2. Яке значення Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища?
3. Назвіть закони, які регламентують природоохоронну діяльність у межах рослинного і тваринного світу.
4. Що таке екологічна мережа?
5. Для чого створюється екологічна мережа України?
6. Основні компоненти екомережі.
7. Назвіть закони та їх основні положення, які регламентують діяльність у сфері охорони земель.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №9

Тема: Екологічний менеджмент на підприємстві

Мета: ознайомитись із структурою екологічного менеджменту на підприємстві та його основними компонентами

Теоретичні відомості

Екологічний менеджмент на підприємстві – це регулярна діяльність, що сприяє зменшенню негативного впливу компанії на навколишнє середовище. До завдань екологічного менеджменту належить планування екологічної діяльності підприємства й правильна організація екологічної діяльності, як зовнішньої, так і внутрішньої. Крім цього функціями екологічного менеджменту є обґрунтування конкретної екологічної політики підприємства і оцінка результатів його екологічної діяльності. Розробка системи екологічного менеджменту підприємства ґрунтується на управлінні впливом підприємства на навколишнє середовище і ефективним використанням ресурсів.

Екологічний менеджмент на підприємстві в широкому розумінні позначає управління впливом за допомогою економічних, соціальних, інформаційних, адміністративних, технологічних факторів на природне середовище з метою досягнення сталого розвитку природи і суспільства в цілому. Протягом останніх 5-10 років у всьому світі серед компаній спостерігається зростання усвідомлення тих обставин, що екологічний менеджмент є важливим чинником забезпечення основного напрямку діяльності компаній, тісно пов'язаним, зокрема, із системою менеджменту якості. Дедалі більша кількість компаній використовує провідні стандарти ISO 9000 та ISO 14000 для впровадження в себе систем екологічного менеджменту, що є важливим чинником забезпечення основного напрямку менеджменту.

Перший етап запровадження екологічного менеджменту на підприємстві розпочинається з того, що керівництво має визначити місію і стратегічні цілі у сфері природоохоронної діяльності й розробити свою

екологічну політику, екологічні цілі та зобов'язання в письмовій формі. Цей документ необхідно надрукувати в організації і забезпечити підтримкою управлінського персоналу. Частиною цього процесу підготовки має стати попередній внутрішній аудит з метою оцінки того, наскільки наявна система екологічного менеджменту далека від вимог стандарту ISO 9000 та ISO 14000.

На другому етапі будуть дописуються та впроваджуються відповідні елементи системи, також виконується модифікація тих складових, які не цілком задовольняють вимоги. Зазвичай це набирає форми написання або коригування процедур чи робочих інструкцій. Реалізація цього процесу може потребувати також удосконалення організаційної структури, уточнення відповідальності й повноважень співробітників, що залучаються до роботи системи екологічного менеджменту.

Третій етап – сертифікація системи екологічного менеджменту.

За *об'єктами* екологічний менеджмент поділяється на: а) екологічний менеджмент суб'єктів екологічно небезпечної діяльності (наприклад, підприємств); б) екологічний менеджмент джерел екологічної небезпеки (наприклад, сховищ радіоактивних відходів), в) екологічний менеджмент окремих природних комплексів (річки Дніпро). За *суб'єктами* екологічний менеджмент поділяється на: а) внутрішній – здійснюється в межах самого об'єкту управління (наприклад, здійснюється адміністрацією даного підприємства) і б) зовнішній – здійснюється зовнішніми суб'єктами управління щодо даного об'єкту управління.

План заняття

1. Екологічний моніторинг
2. Поняття екологічного менеджменту
3. Стандарти серії ISO 9000
4. Стандарти серії ISO 14000

Практичні завдання

Завдання 1.

Заповнити таблицю “Відмінності між стандартами ISO 9000 та 14000”

Основні вимоги стандартів серії ISO 9001	Основні вимоги стандартів серії ISO 14001
1.....	1.....
2.....	2.....
3.....	3.....

Завдання 2.

Замалювати схему “Переваги впровадження екологічного менеджменту на підприємстві”.

Завдання 3.

Замалювати блок-схему “Види моніторингу за об’єктами дослідження”. В схемі зазначити особливості кожного з видів моніторингу.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке екологічний моніторинг?
2. Види екологічного моніторингу.
3. Поняття біоіндикації.
4. Мета впровадження екологічного менеджменту на підприємстві.
5. Основні положення стандартів серії ISO 9000.
6. Мета запровадження стандартів ISO 14000.
7. Основні вимоги стандартів ISO 14000.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №10

Тема: Складові екологічного ризику

Мета: ознайомитись із поняттям екологічного ризику та навчитись обчислювати екологічний ризик

Теоретичні відомості

Екологічний ризик (ЕР) – оцінка вірогідності появи негативних змін у навколишньому середовищі, які зумовлені антропогенним чи іншим впливом. Екологічний ризик пов'язаний із такими групами факторів: техногенними, природними, військовими, соціально-економічними, політичними, тероризмом.

Розрізняють 3 складові ЕР:

- 1) оцінка стану здоров'я людей і можливого числа жертв;
- 2) оцінка стану біоти за біологічними інтегральними показниками;
- 3) оцінка впливу забруднених речовин на людину і навколишнє середовище.

Крім оцінки ризику, організовують і управління ним, що припускає прийняття цілого комплексу рішень:

- політичних;
- соціальних;
- технічних;
- економічних
- спрямованих на зниження ризику до прийняттого рівня.

Потенційний екологічний ризик тим вищий, чим більша величина техногенного навантаження та потенціал стійкості до нього природного середовища і чим вищий ступінь ураженості території несприятливими природноантропогенними процесами і явищами.

За даними В.А. Барановського, якщо прийняти за 0 відсутність екологічного ризику для населення, а за 100% – його максимальну величину, то проміжні величини будуть визначати ступінь екологічного ризику. На основі цього прийнято п'ять градацій оціночної шкали:

- 0-20% – низький ризик;
- 20-40% – нижчий середнього;
- 40-60% – середній;

60-80% – вищий середнього;

80-100% – високий.

Оцінка ризику є єдиним аналітичним інструментом, що дозволяє визначити фактори ризику для здоров'я людини і на цій базі окреслити пріоритети діяльності щодо мінімізації ризику. Послідовність оцінки екологічного ризику може виглядати як сукупність наступних дій:

- первинна ідентифікація небезпеки;
- опис джерела небезпеки і пов'язаного з ним збитку;
- оцінка ризику за можливості гіпотетичних аварій на виробництві, при збереженні та транспортуванні небезпечних речовин;
- визначення спектру можливих сценаріїв розвитку аварії;
- статистичні оцінки та ймовірний аналіз ризику.

Екологічний ризик визначається за формулою

$$E=T/C+N$$

де Т – величина техногенного навантаження на природне середовище; С – потенціал стійкості природного середовища до техногенного навантаження; Н – ступінь ураженості території несприятливими природно-антропогенними процесами.

У 1995-2002 рр. фахівцями було підготовлено комплекс екологічних карт України, на яких представлено інформацію про сучасний стан забруднення атмосфери, гідросфери й літосфери, а також показано демографічну ситуацію, пов'язану зі станом довкілля. Здійснено еколого-економічне зонування території з урахуванням техногенного навантаження на довкілля, стійкості природного за регіонами України.

План заняття

1. Поняття екологічного ризику
2. Дві складові екологічного ризику
3. Концепції зниження екологічного ризику
4. Оцінка та аналіз екологічного ризику

5. Управління екологічним ризиком

Практичні завдання

Завдання 1.

Використовуючи карти “Техногенне навантаження на природне середовище”, “Стійкість природного середовища до техногенного навантаження” та “Несприятливі природно-антропогенні процеси в Україні”, поррахуйте екологічний ризик певних областей чи регіонів України, визначених викладачем.

Завдання 2.

На основі визначених екологічних ризиків попереднього завдання охарактеризувати ступінь екологічного ризику за Барановським.

Завдання 3.

Описати причини виникнення того чи іншого ступеня екологічного ризику, визначеного в попередніх завданнях.

Запитання для самоконтролю

1. Поняття ризику. Визначення поняття “екологічний ризик”.
2. Екологічна небезпека, екологічна безпека та їх зв’язок із ризиком.
3. Що таке потенційний екологічний ризик?
4. Екологічний ризик катастрофічних ситуацій.
5. Визначення складових екологічного ризику.
6. Принципи управління екологічним ризиком.
7. Мета оцінки ризику на підприємствах.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №11

Тема: Основні напрямки екологічного планування

Мета: ознайомитись з основами екологічного планування та його етапами

Теоретичні відомості

Використання, охорона і відтворення природних ресурсів реалізується шляхом складання екологічних програм розвитку, які можуть мати міждержавне, державне, регіональне і місцеве призначення. Розробляються також плани з попередження несприятливих надзвичайних природних і техногенних ситуацій, заходи щодо забезпечення екологічної безпеки територій.

Екологічне планування має видово-компонентні характеристики. Можна назвати такі його форми:

- національне – може бути як інтегральним, так і компонентним;
- галузеве (відомче) – проводиться на рівні галузей економіки та її секторів тощо;
- регіональне – може, як і національне, інтегрувати всі аспекти розвитку господарства й використання природно-ресурсного потенціалу, а може виконуватися за окремими компонентами середовища. Прикладами можуть бути плани екологічного переозброєння підприємств окремих галузей, регіональні схеми раціонального використання земельних (водних, лісових та ін.) ресурсів;
- компонентне – проводиться за складовими сферами природного середовища.

Методи планування дозволяють реалізувати основні принципи територіального планування.

Одним із найважливіших методів є *нормативний*. Норми і нормативи якості середовища є обов'язковими для застосування в розрахунках народногосподарських проектів.

У комплексному територіальному плануванні для раціоналізації використання природних ресурсів найширше застосовують *балансовий* метод, який дозволяє науково вмотивувати співвідношення між наявністю природних ресурсів та їх споживанням. Для окремих територій – району,

області доцільно розробляти баланс лісових, водних, земельних, мінеральних ресурсів.

Математико-статистичні методи використовують для обробки та аналізу екологічної інформації. Вони дозволяють визначити необхідний обсяг інформації для обґрунтування висновків (вибірковий метод), виявити і кількісно визначити щільність зв'язків між антропогенним навантаженням та змінами в навколишньому середовищі (кореляційні методи), визначити емпіричні залежності між різними показниками, наприклад, забрудненням середовища і захворюванням населення.

Варіантні методи передбачають розробку альтернативних рішень, розробку кількох варіантів реалізації конкретних цілей. Вони можуть бути використані при порівнянні принципово різних підходів до використання ресурсів регіону та оцінки антропогенного навантаження на природно-ресурсний потенціал.

План заняття

1. Мета екологічного планування
2. Типи екологічних планів організацій
3. Перспективне планування
4. Поточне екологічне планування
5. Оперативне екологічне планування

Практичні завдання

Завдання 1.

На основі розданих перспективних та поточних екологічних планів, зробити порівняння різних типів планування. Результати записати в таблицю “Порівняльний аналіз перспективного та поточного планування”.

	Поточне планування	Перспективне планування
Спільні риси		
Відмінні риси		

Завдання 2.

Проаналізувати оперативні плани екологічних інспекцій та підприємств.
Записати основні складові такого типу планів.

Завдання 3.

Проаналізуйте загальнодержавні програми по плануванню природоохоронної діяльності.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке екологічне планування?
2. Мета екологічного планування
3. Що таке завдання та орієнтири при екологічному плануванні?
4. Чим відрізняються довгострокові плани від короткострокових?
5. Мета загальнодержавного поточного екологічного планування
6. Поточні екологічні плани та мета їх створення
7. Назвіть складові річного плану роботи державної екологічної інспекції
8. Охарактеризуйте оперативне екологічне планування
9. Квартальне планування як вид оперативного екологічного планування

ПРАКТИЧНА РОБОТА №12

**Тема: Комплексна програма впровадження на національному рівні
рішень Всесвітнього Саміту зі сталого розвитку**

Мета: ознайомитись та проаналізувати основні постулати комплексної програми впровадження на національному рівні рішень Всесвітнього Саміту зі сталого розвитку

Теоретичні відомості

Програму впровадження на національному рівні рішень Всесвітнього Саміту зі сталого розвитку розроблено з метою забезпечення комплексного системного підходу до формування та реалізації державної політики на принципах сталого розвитку.

Актуальність Програми визначається внутрішніми соціально-економічними та екологічними передумовами, міжнародними домовленостями України, а також необхідністю запровадження системного, інтегрованого підходу до формування та впровадження на національному рівні основних принципів сталого розвитку на основі сучасного науково-методологічного обґрунтування.

Програма визначає стратегію і шляхи розв'язання глобальних та загальносуспільних проблем в Україні з метою забезпечення сталого розвитку та є важливою складовою державної політики, орієнтованої на забезпечення економічного зростання, соціального розвитку, створення безпечних умов для життя людини та відтворення навколишнього природного середовища.

Основні завдання Програми:

- ліквідація бідності;
- впровадження моделей сталого виробництва та споживання, спрямованих на забезпечення життєдіяльності людства;
- охорона і раціональне використання природних ресурсів;
- оптимізація ресурсної бази економічного та соціального розвитку.

Для поетапного досягнення цілей, закріплених у Програмі був затверджений Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України на 2011-2015 роки (далі – НПД).

З метою поліпшення екологічної ситуації НПД передбачено розвиток енергозберігаючих, ресурсозберігаючих та безвідходних технологій, а також вдосконалення системи екологічних платежів. Передбачається оптимізація структури енергетичного сектору національної економіки і в результаті збільшення обсягу використання енергетичних джерел з низьким рівнем викидів двоокису вуглецю до 2015 року на 10 % і до 2020 року на 20 %, а також забезпечення скорочення обсягу викидів парникових газів в Україні на 20 % до 2020 року порівняно з рівнем викидів 1990 року. Також до 2020 року очікується реформування системи державного управління в галузі охорони та раціонального використання вод шляхом впровадження засад інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом та реконструкція існуючих і будівництво нових міських очисних споруд з метою зниження до 2020 року на 15 % рівня забруднення вод забруднюючими речовинами.

Для кращого інформування громадськості передбачено створення державної системи Інтернет ресурсів з екологічних питань, розгортання узгодженої загальнонаціональної системи ресурсних кадастрів, реєстрів викидів, забруднень, а також видання щомісячного офіційного вісника Мінприроди, з публікацією заяв про наміри, заяв про наслідки та висновків державної екологічної експертизи.

План заняття

1. Загальні положення Комплексної програми
2. Завдання Комплексної програми
3. Очікувані результати впровадження Комплексної програми
4. Заходи щодо виконання Програми в екологічній сфері

Практичні завдання

Завдання 1.

Заповніть таблицю “Заходи щодо виконання Комплексної програми в екологічній сфері”

Компонент екологічної сфери, визначений на Всесвітньому самміті	Заходи, які виконуються в Україні	Терміни виконання
1. управління водними ресурсами		
2. управління морськими акваторіями		
3. заходи по збереженню озонового шару		
4. управління лісовими ресурсами		
5. збереження біорізноманіття		

Завдання 2.

Скласти схему “Основні аспекти концепції сталого розвитку”/

Завдання 3.

Заповнити таблицю “Екологічні товари”.

	Екологічно нейтральні товари	Екологічно спрямовані товари
Основні ознаки		
Приклади		

Запитання для самоконтролю

1. В чому полягає актуальність Комплексної програми впровадження на національному рівні рішень Всесвітнього Саміту зі сталого розвитку?

2. Перерахуйте основні завдання Програми
3. Охарактеризуйте перспективу управління водними ресурсами з точки зору Комплексної програми
4. В чому полягають особливості оцінювання морського середовища згідно Комплексної програми
5. Охарактеризуйте положення про охорону озонового шару
6. Що забезпечить, згідно Програми, зниження біологічного різноманіття?
7. Які установи та організації забезпечують виконання положень Комплексної програми впровадження на національному рівні рішень Всесвітнього Саміту зі сталого розвитку?

ПРАКТИЧНА РОБОТА №13

Тема: Екологічна безпека

Мета: ознайомитись з поняттями та складовими екологічної безпеки країни

Теоретичні відомості

Екологічна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держав від потенційних або реальних загроз, що є наслідком антропогенного впливу на навколишнє середовище, а також від стихійного лиха і катастроф.

Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” визначає екологічну безпеку як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров’я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов’язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Зокрема одним із економічних заходів підтримання екологічної безпеки є запровадження такс для обчислення розмірів шкоди завданої природним комплексам, зеленим насадженням та іншим природним об’єктам.

Довкілля вважається безпечним, коли його стан відповідає встановленим у законодавстві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, які стосуються його чистоти, ресурсомісткості (невиснаженості), екологічної стійкості, санітарних вимог, видового різноманіття, здатності задовольняти інтереси громадян.

Об'єктами екологічної безпеки відповідно до ст. 3 Закону “Про основи національної безпеки України” є: людина і громадянин, суспільство (його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси), держава. Таким чином, об'єктами екологічної безпеки є життєво важливі інтереси суб'єктів безпеки: права, матеріальні та духовні потреби особи; природні ресурси та навколишнє природне середовище як матеріальна основа державного і суспільного розвитку.

Суб'єктами забезпечення екологічної безпеки є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада Національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Збройні Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України.

Забезпечення екологічної безпеки знаходить своє правове закріплення в нормативних актах, які регулюють окремі види господарської діяльності або використання та охорону природних ресурсів. Зокрема, Закон України “Про пестициди і агрохімікати” регулює правові відносини, пов'язані з державною реєстрацією, виробництвом, закупівлею, транспортуванням, зберіганням, реалізацією та безпечним для здоров'я людини і навколишнього природного середовища застосуванням пестицидів і агрохімікатів. Закон України “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” спрямований на попередження настання екологічної небезпеки у процесі

поводження з радіоактивними матеріалами і відходами, у процесі використання ядерної енергії, на радіаційний захист населення.

Однією із складових екологічної безпеки є екологічне страхування. Екологічне страхування – страхування відповідальності підприємств, що є джерелом підвищеної (екологічної) небезпеки за заподіяння збитків фізичним і юридичним особам, а також страхування власних збитків, що виникають внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища.

Екологічне страхування реалізується в обов'язковій і добровільній формах. При обов'язковій формі екологічного страхування страхувальники визначаються постановою органу державної влади на регіональному рівні за поданням регіональних відділень спеціального екологічного центру з аварій.

Добровільне екологічне страхування здійснюється на умовах і в межах прав, що надаються законодавством України. Порядок добровільного корпоративного екологічного страхування визначається відповідними договорами, правилами й нормами цивільного законодавства. В Україні для введення добровільного екологічного страхування потрібно прийняти Типове положення про порядок екологічного страхування. На підставі Типового положення страхові організації розробляють свої Правила з добровільного екологічного страхування.

План заняття

1. Поняття екологічної безпеки
2. Суб'єкти та об'єкти екологічної безпеки
3. Засоби забезпечення екологічної безпеки
4. Державне забезпечення екологічної безпеки
5. Радіаційна безпека

Практичні завдання

Завдання 1.

На основі такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів, порахувати плату за

знищення у січні місяці вічнозеленого хвойного чагарничка з обдиром кори 15%.

Завдання 2.

Визначити плату за вчинену шкоду, яка полягає у знищенні дуба діаметром стовбура 60см та з переломом стовбура 40%.

Завдання 3.

Скільки повинна заплатити людина за привласнення зрубаного граба діаметром 20 см з переломом стовбура 70%.

Завдання 4.

Обчисліть розмір шкоди за руйнування в грудні місяці 4 кущів чагарника висадженого в огорожі з обдиром кори 20%.

Завдання 5.

Скільки має відшкодувати людина за обрубані бічні гілки ялини голубої, якщо пошкодження відбулося в грудні місяці?

Завдання 6.

На основі такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної природним комплексам територій та об'єктів природо-заповідного фонду визначте плату за самовільне розташування 5 машин на території природно-заповідного фонду.

Завдання 7.

Скільки має відшкодувати людина за 10 розкиданих пластикових пляшок на території ПЗФ?

Запитання для самоконтролю

1. Поняття екологічної безпеки
2. Назвіть основні риси екологічної безпеки
3. Для чого впроваджуються такси для відшкодування шкоди завданої довкіллю?
4. Назвіть органи загальної та спеціальної компетенції в сфері забезпечення екологічної безпеки
5. Що таке радіаційна безпека?
6. Які основні документи регламентують діяльність в сфері забезпечення радіаційної безпеки?
7. Назвіть методи захисту працюючих від іонізуючого випромінювання

ПРАКТИЧНА РОБОТА №14

Тема: Регіональні аспекти управління природоохоронною діяльністю

Мета: ознайомитися та порівняти управління природоохоронною діяльністю в різних регіонах України

Теоретичні відомості

Головним завданням державної регіональної політики України на сучасному етапі є створення умов динамічно збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів.

На регіональному рівні відбуваються такі етапи управління природою та природокористуванням:

- регулюється використання природних ресурсів регіону;
- запроваджується економічний механізм природокористування;
- визначаються нормативи забруднення природного середовища (встановлюються нормативи ГДВ, ГДС і розміщення відходів);
- контролюється дотримання природоохоронного законодавства;
- досліджується стан навколишнього природного середовища тощо.

Управління природоохоронною діяльністю в областях здійснюється Державними управліннями екології та природних ресурсів Міністерства

охорони навколишнього природного середовища України (надалі – Держуправління). Вони формують регіональні Програми по природоохоронній діяльності областей чи регіонів країни.

Основна мета регіональної Програми є:

- поліпшення екологічного стану області;
- удосконалення існуючої регіональної системи моніторингу навколишнього природного середовища;
- екологізація продуктивних сил регіону, яка передбачає впровадження екологічно чистих технологій на технологічно-небезпечних підприємствах;
- поліпшення якісних показників демографічного стану в регіоні;
- досягнення природно-господарської збалансованості в соціально-економічному розвитку регіону;
- удосконалення структури господарства за рахунок соціально-екологічної та екологоекономічної ефективності його функціонування.

Управління регіональною екологічною політикою тісно пов'язане з функціями місцевого самоврядування. На місцевому рівні управління включає вирішення таких питань:

- державний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства;
- проведення локального та об'єктного моніторингу;
- впровадження екологічного аудиту на території місцевого самоврядування;
- організація розробки місцевих екологічних програм;
- організація і контроль за екологічним розвитком системи комунального господарства.

До складу органів, які керують природоохоронною діяльністю на місцевому рівні належать місцеві ради та їх виконавчі і розпорядчі органи, державні обласні управління охорони навколишнього середовища, районні та міські державні інспекції з охорони навколишнього середовища.

На цьому рівні важливо скоординувати дії служб, які функціонують у сфері охорони природи, створити єдину раціональну систему інформаційного забезпечення, систему контролю, аналізу та експертизи.

Організаційно-економічний механізм управління природоохоронною діяльністю має забезпечити ефективну взаємодію та координацію роботи різних державних і суспільних організацій, які займаються охороною навколишнього середовища на різних рівнях: державному, регіональному та місцевому. Вони мають бути незалежними в організаційно-правовому та фінансовому відношенні від виконавчих органів державної влади і діяти в межах відповідних екологічних законодавств, затверджених Верховною Радою України.

План заняття

1. Функції та завдання Державного управління екології та природних ресурсів
2. Положення про державне управління екології та природних ресурсів в областях
3. Структура служб Державного управління екології та природних ресурсів в областях
4. Регіональне управління природоохоронною діяльністю

Практичні завдання

Завдання 1.

Проаналізувати “Положення про державне управління екології та природних ресурсів в областях”. Записати функції та завдання Державного управління екології та природних ресурсів.

Завдання 2.

На основі аналізу роботи регіональних установ по управлінню природоохоронною діяльністю, записати обов’язки та особливості роботи окремих відділів цих установ.

Завдання 3.

Заповнити таблицю “Основні завдання Держуправління екології та природних ресурсів”.

<i>Основні завдання Держуправління</i>	<i>Засоби здійснення завдань</i>
Забезпечення реалізації державної екологічної політики	
Державний контроль за додержанням вимог природоохоронного законодавства	
Інформування населення про стан довкілля	

Запитання для самоконтролю

1. З якою метою здійснюється регіональне управління природоохоронною діяльністю?
2. Функції Державного управління екології та природних ресурсів Міністерства охорони навколишнього природного середовища України.
3. Назвіть основні завдання Держуправління.
4. Який документ регламентує діяльність Держуправління?
5. Охарактеризуйте структуру служб Державного управління екології та природних ресурсів.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №15

Тема: Екологізація економіки України

Мета: ознайомитись з етапами екологізації економіки України та проаналізувати достоїнства та недоліки цього процесу

Теоретичні відомості

Екологізація – це процес неухильного і послідовного впровадження систем технологічних, управлінських, юридичних та інших рішень, які

дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів і умов поряд із поліпшенням, або хоча б збереженням якості довкілля.

В умовах ринкової трансформації економіки центральною фігурою у процесах екологізації виробництва стає власник, підприємець. А це означає, що екологічне підприємництво має якнайповніше використовувати ринкові механізми у розв'язанні екологічних проблем сталого розвитку суспільства.

Вихідною передумовою екологізації розвитку економіки є вдосконалення технологій основних виробничих процесів і природоохоронних заходів для підвищення їх екологічної активності. Цілком очевидно, що впровадження таких технологій значною мірою залежить від дієвості механізму еколого-економічного стимулювання, який передбачає сукупність засобів (заходів, методів, важелів) впливу на фінансовий стан економічних суб'єктів з метою орієнтації їх діяльності в екологічно сприятливому напрямку.

Виробнича діяльність людини безпосередньо впливає на навколишнє середовище, і водночас його стан визначається показниками ефективності економіки. Між рівнем забруднення довкілля та величиною економічних збитків існує пряма залежність. Отже, економізація навколишнього середовища й екологізація економіки – це два головні напрями діяльності держави та її економіко-екологічної політики на сучасному етапі розвитку.

Національна екологічна політика в сфері екологізації економіки реалізується як через цільові національні, державні, регіональні програми (природоохоронні, оздоровчі, поновлювані і т.п.), так і через національні або державні програми розвитку галузей (секторів) економіки. Зокрема, екологізація розвитку аграрного сектора економіки України полягає в наступному:

- формування високопродуктивних і екологічно стійких агроландшафтів;
- гармонійне поєднання механізму дії економічних законів і законів природи в межах території з урахуванням обмежуючих факторів навантаження на сільськогосподарські угіддя, біологічні ресурси і ландшафти;

- впровадження вимог щодо екологічної безпеки в систему сільськогосподарського природокористування;
- забезпечення розширеного відновлення родючості ґрунтів шляхом формування і реалізації системи ґрунтозахисних природоохоронних заходів;
- забезпечення екологічно обґрунтованого використання пестицидів і агрохімікатів;
- формування механізму економічної, адміністративної і кримінальної відповідальності сільськогосподарських природокористувачів за порушення екологічних вимог;
- розробка природоохоронних заходів на основі вимог міжнародного законодавства і підвищення його ролі в практиці сільськогосподарського природокористування;
- створення системи економічних стимулів виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції на основі технологій біологічного землеробства;
- виведення з процесу користування малопродуктивних сільськогосподарських угідь, насамперед у регіонах з високою розораністю земель.

Екологізація розвитку водогосподарчого сектора економіки повинна здійснюватися відповідно до Загальнодержавної Програми розвитку водного господарства України, що Верховна Рада прийняла 2002 р. як Закон України.

Метою Програми розвитку водного господарства є:

- еколого-економічна і санітарно-гігієнічна регламентація і державне керування водокористуванням з наданням безумовного пріоритету збереженню водних ресурсів, підтримці сприятливих умов функціонування ландшафтів водозбірних басейнів і екологічного стану водних об'єктів;
- екологічно збалансований по водному фактору розвиток регіонів з урахуванням стану і прогнозу зміни водних ресурсів; планування і впровадження методів водокористування, охорони вод, поновлення водних ресурсів, що базуються на басейнових принципах керування;

- пріоритетність економічних важелів регулювання водних відносин, оптимальне їхнє об'єднання з організаційними і правовими заходами; упровадження водозберігаючих і енергозберігаючих технологій у галузях економіки;
- пріоритетність розвитку системи водокористування для соціальної сфери; комплексний підхід до територіальної організації виробництва, земле- і водокористуванню в залежності від водоресурсного значення того або іншого басейну;
- програмно-цільовий метод планування, прогнозування й організації водогосподарчої діяльності;
- дотримання діючих міжнародних договорів у сфері водних відносин, співробітництво із сусідніми державами в питаннях використання й охорони водних ресурсів і запобігання шкідливої дії води на трансграничних водних об'єктах.

План заняття

1. Національна екологічна політика в сфері екологізації економіки
2. Етапи екологізації економіки України
3. Екологізація водогосподарчого сектора економіки
4. Екологізація аграрного сектора економіки
5. Екологізація промисловості

Практичні завдання

Завдання 1.

Замалюйте карту “Екологічна ситуація та стан питних вод в Україні”.

Завдання 2.

Замалюйте карту “Надходження коштів до природоохоронних фондів України”.

Завдання 3.

Замалуйте карту “Екологічні інвестиції в Україні”.

Завдання 4.

Заповнити таблицю “Етапи екологізації економіки України”.

Етапи екологізації	Напрямки діяльності на певному етапі
1.....	
2.....	
3.....	
4.....	

Запитання для самоконтролю

1. В чому полягає національна екологічна політика в сфері екологізації економіки?
2. Поясніть термін екологізація економіки.
3. Охарактеризуйте основні етапи екологізації економіки України.
4. Як відбувається екологізація аграрного сектора економіки.
5. Охарактеризуйте регіональні аспекти екологізації економіки України.
6. В чому полягає екологізація водогосподарчого сектора економіки.
7. Поясніть поняття екологізації промисловості.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №16

Тема: Міжнародні екологічні організації

Мета: ознайомитись з різноманітністю та основними принципами діяльності міжнародних екологічних організацій

Теоретичні відомості

На сьогодні жодна країна не спроможна вирішити свої екологічні проблеми самостійно або співпрацюючи з декількома країнами. Потрібні чіткі узгоджені дії всіх країн, їх координація на міжнародно-правовій основі. Вирішення всіх цих проблем можливе лише на базі міжнародного співробітництва, що здійснюється на багатосторонній основі. Формами такого співробітництва є організація наукових та практичних зустрічей; створення міжнародних організацій; укладання офіційних договорів та угод, що координують спільні зусилля з охорони природи, а також діяльність міжнародних громадських партій та організацій.

У 1948 р. за підтримки ЮНЕСКО – однієї з провідних організацій ООН, заснована перша міжнародна екологічна організація – Міжнародний союз захисту природи, який в 1956 р. перейменований у Міжнародний союз охорони природи і природних ресурсів (МСОП). Він об'єднує близько 60 держав, 126 державних та 342 неурядові організації. До МСОП входять Міжнародна рада з охорони птахів, Міжнародне бюро з вивчення водоплавних птахів, Міжнародна федерація молоді з вивчення та охорони природи, Всесвітня федерація захисту тварин. Робота МСОП сприяє реалізації Вашингтонської конвенції про міжнародну торгівлю дикими видами фауни і флори (CITES). МСОП видає міжнародні Червоні книги, проводить дослідження і пропаганду охорони природи та раціонального використання природних ресурсів. МСОП прийнято документ “Всесвітня стратегія охорони природи”, спрямований на управління процесами використання людиною біосфери, екосистем і видів, які входять до її складу, з метою одержання стабільної користі нині та у віддаленому майбутньому.

Серед інших міжнародних екологічних організацій, які засновані в різний час, діючими залишились:

ЮНІСЕФ – Всесвітній дитячий фонд ООН, що приділяє увагу неформальній екологічній освіті та вихованню дітей і молоді;

ЮНДП – Міжнародна програма розвитку, метою є поліпшення якості навколишнього природного середовища та розробка екологічних заходів в окремих державах;

ФАО – Міжнародна федерація з проблем харчування та сільського господарства;

ВМО – Всесвітня метеорологічна організація, що веде глобальний екологічний моніторинг атмосфери;

Міжнародна організація Грінпіс – метою цієї організації є створення сумісних дій для запобігання деградації та руйнування екосистем як регіональних, так і глобальних. За майже 40 років існування ця організація зробила багато корисного: бореться за існування морських тварин (китів, тюленів, черепах) і вод Світового океану, за припинення ядерних випробувань, збереження довкілля Антарктики, заборону міжнародної торгівлі шкідливими відходами та інше;

ВФПД (від англ. WWF – World Wide Fund for Nature – Всесвітній фонд дикої природи). Створена 1961 р., є найчисленнішою та найавторитетнішою неурядовою міжнародною організацією в галузі охорони навколишнього середовища. Її основною метою є збереження біорізноманіття Землі, припинення деградації природного середовища планети і побудова майбутнього, в якому люди жили б в гармонії з природою. Національні офіси діють майже в 100 країнах світу, нараховує близько 5 млн членів організації. Діяльність фонду передусім направлена на фінансову підтримку природоохоронних заходів, збереження зникаючих видів рослин і тварин та місць їх існування. ВФДП координує проведення чотирьох міжнародних проектів: “Зміна клімату”, “Моря, що перебувають під загрозою”, “Ліси як джерело життя”, “Жива вода”, а також інших кампаній, таких як “Торгівля об’єктами живої природи”;

РК (Римський клуб), заснований 1961 р., вніс значний вклад у вивчення перспектив розвитку біосфери та пропаганду ідей необхідності гармонізації відносин Людини та Природи. Основна форма діяльності – розробка

наукових прогнозів розвитку людства в його взаємовідносинах з природою, а також дослідження питань переважно у соціально-економічній сфері;

МЕС (Міжнародний екологічний суд) – створений по ініціативі юристів на конференції в Мехіко у листопаді 1994 р. Склад суддів включає у себе 29 юристів-екологів з 24 країн. Суперечки у МЕС розглядаються на принципах третейського суду. Сторони самі приймають рішення про звернення в суд і вибирають з його складу трьох чи більше суддів для розгляду справи, яке проводиться на основі міжнародного права докілья, національного права сторін та претендентів.

План заняття

1. Систематизація міжнародних екологічних організацій
2. Діяльність МСОП
3. Діючі міжнародні екологічні організації
4. Роль міжнародних суспільних рухів та організацій у підвищенні ефективності управління захисту довкілля

Практичні завдання

Завдання 1.

Заповнити таблицю “Види міжнародних екологічних організацій”

№п/п	Назва міжнародної екологічної організації	Функції, які виконує міжнародна екологічна організація
1.		
2.		
3.....		

Завдання 2.

Охарактеризувати екологічні організації та рухи України. Вказати мету їх створення, цілі та завдання, які виконують.

Завдання 3.

Зобразити схему структурної організації МСОП.

Запитання для самоконтролю

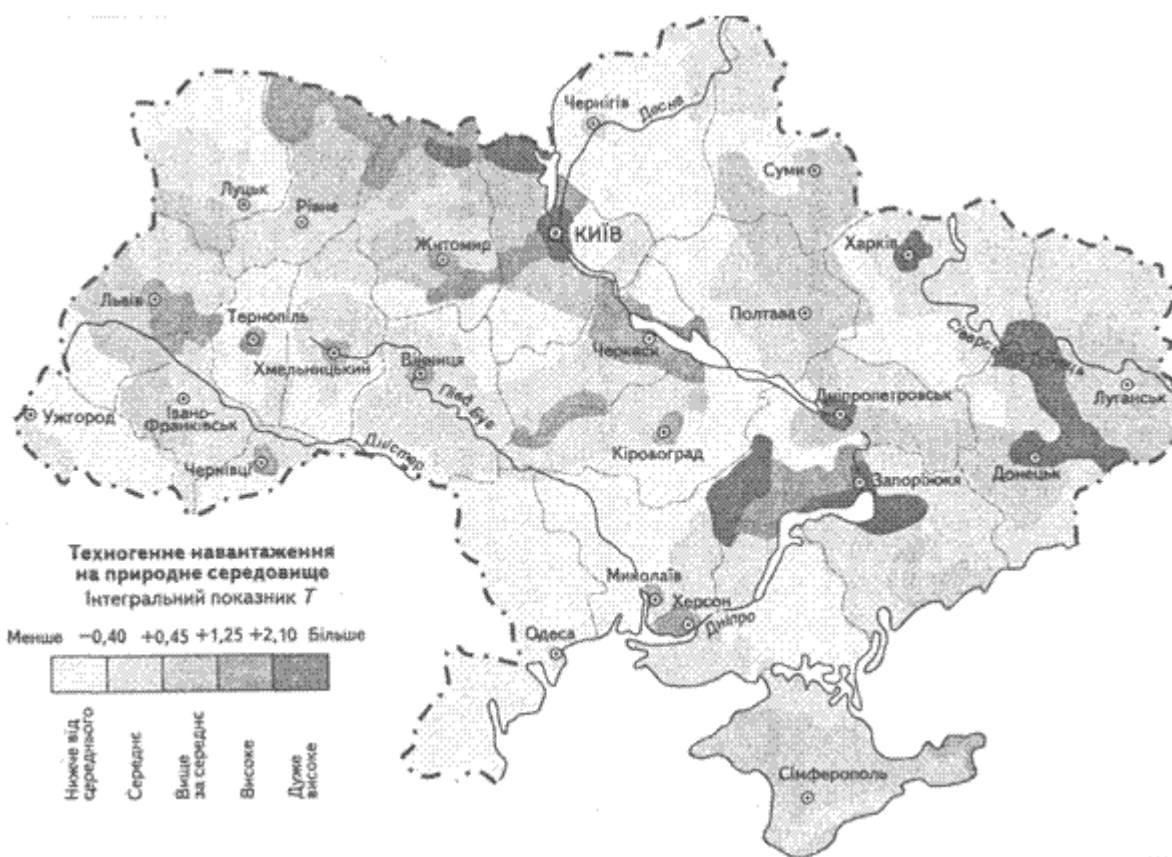
1. Мета створення міжнародних екологічних організацій
2. Перерахуйте типи міжнародних екологічних організацій
3. Охарактеризуйте діяльність Всесвітнього фонду охорони дикої природи
4. Основні принципи діяльності міжнародної неурядової екологічної організації “Гринпіс”
5. Діяльність постійно діючих та тимчасово діючих екологічних організацій
6. Охарактеризуйте основні напрямки діяльності МСОП
7. Діяльність Римського клубу
8. Екологічні рухи та організації в Україні

Список рекомендованої літератури

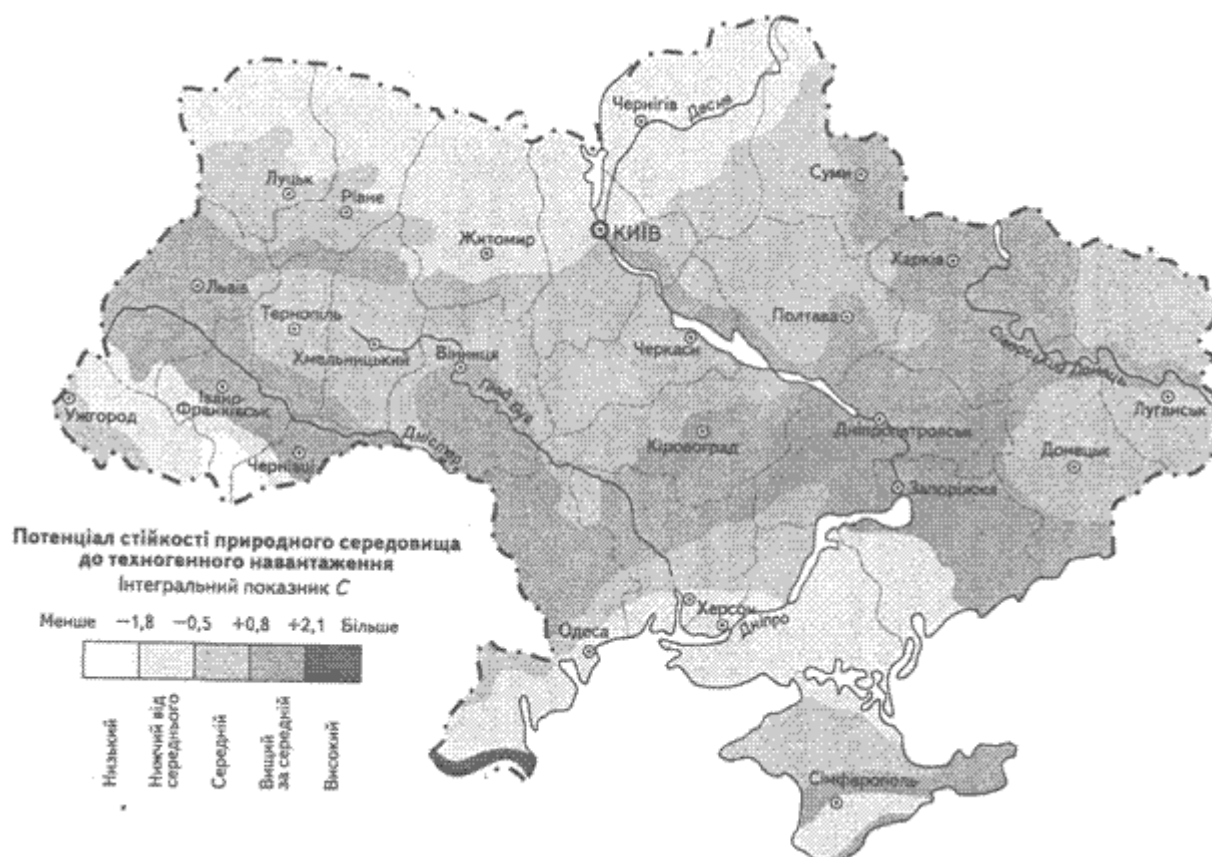
1. Білявський Г.О., Основи загальної екології / Г.О. Білявський, М.М. Падун, Р.С. Фурдуй. – К.:Либідь, 1995. – 368 с.
2. Богаров М.К. Наука управления: новый подход. / М.К. Богаров. – М.: Знание, 1990. – 64 с.
3. Гетьман А.П. Екологічне право України: Підручник / А.П. Гетьман, М.В. Шульга. – Харків: Право, 2005. – 340 с.
4. Джигерей В.С. Основи екології та охорони навколишнього природного середовища: Посібник / В.С. Джигерей, В.М. Сторожук, Р.А. Яцюк. – Львів: Афіша, 2000. – 272 с.
5. Екологічний менеджмент: навчальний посібник / За ред. В.Ф.Семенова, О.Л. Михайлюк. – К.:Знання, 2006. – 366 с.
6. Законодавство України про участь громадян і їх об'єднань в охороні навколишнього середовища. Збірник / Видання друге, доповнене. – Київ, 2002. – 168 с.
7. Збірник методичних рекомендацій про державний контроль за дотриманням вимог природоохоронного законодавства. – Чернівці: Зелена Буковина, 1996. – 248 с.
8. Іванюк Д.П. Управління природоохоронною діяльністю: Навчальний посібник / Д.П. Іванюк, І.В. Шульга. – К.: Алерта, 2007. – 368 с.
9. Лук'янихін В.О. Екологічний менеджмент: Монографія / В.О. Лук'янихін. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2002. – 314 с.
10. Максименко Н.В. Організація управління в екологічній діяльності: Підручник / Н.В. Максименко, В.В. Задніпровський, Р.О. Квартенко. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 282 с.
11. Максименко Н.В. Організація управління в екологічній діяльності. Підручник для студентів екологічних спеціальностей ВНЗ / Н.В. Максименко, В.В. Задніпровський, О.М. Клименко. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. – 339 с.

12. Моисеева Н.К. Современное предприятие. Конкурентоспособность. Маркетинг. Обновление / Н.К. Моисеева, Ю.П. Анискин. – М., 1993. – 274 с.
13. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: Підручник / За заг. ред. Л.Г. Мельника, М.К. Шапочки. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2007. – 759 с.
14. Организация управления в условиях рыночных отношений: Учебно-методическое пособие. – К.: МЗУУП, 1993. – 28 с.
15. Пахомова Н.В. Экологический менеджмент / Н.В. Пахомова, А. Эндерс, К. Рихтер. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
16. Правова база з питань екології та охорони природного середовища. Збірник нормативно-правових актів / Укладач Камлик М. І. – К.: Атіка, 2001. – 632 с.
17. Рибніков С.Р. Організація управління в екологічній діяльності: методичні рекомендації до практичних занять для студентів напр. підготовки 0708 “Екологія” / С.Р. Рибніков. – Луганськ: Вид-во ДЗ “ЛНУ ім. Тараса Шевченка”, 2008. – 101 с.
18. Телюра Н.О. Методичні вказівки до виконання практичних робіт з курсу “Організація управління в екологічній діяльності” / Н.О. Телюра. – Харків: ХНАМГ, 2007. – 14с.
19. Шевчук В.Я. Екологічне управління: Підручник / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
20. Шмандій В.М. Управління природоохоронною діяльністю: Навчальний посібник / В.М. Шмандій, І.О. Солошич. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 296 с.

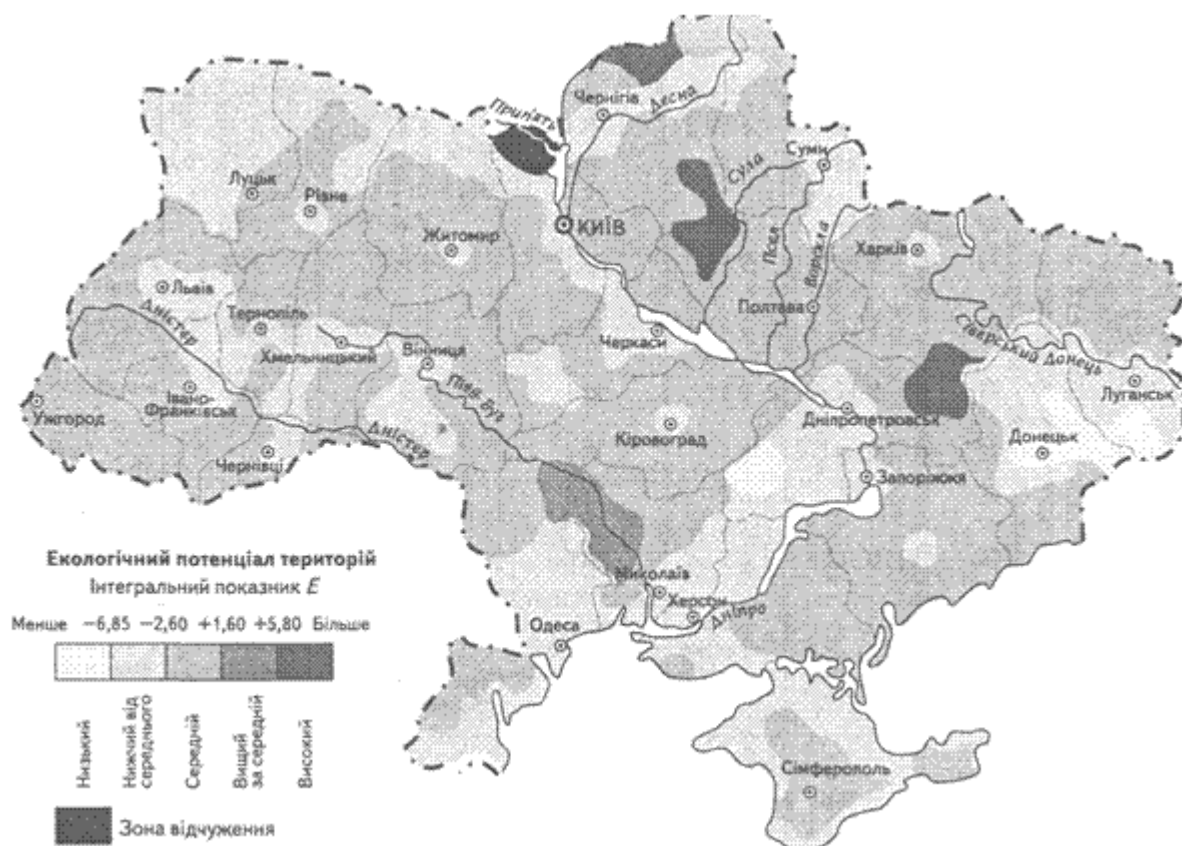
Карта “Техногенне навантаження на природне середовище в межах України”

Карта “Потенціал стійкості природного середовища до техногенного навантаження в межах України”

Карта “Екологічний потенціал території України”

ТАКСА
для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної
природним комплексам територій та об'єктів природно-заповідного
фонду внаслідок самовільного використання їх земель

Вид порушення	Одиниця виміру	Оцінка заподіяної шкоди, гривень
Самовільне використання земельних ділянок під: будівництво постійної споруди	за 1 кв. м. площі	200
будівництво тимчасової споруди	-“-	70
розробку корисних копалин	-“-	170
копання траншей, ям тощо	-“-	25
складування будь-яких матеріалів	-“-	34
влаштування сміттєзвалищ	-“-	51
використання під садовгородні ділянки	за 100 кв. метрів площі	300
побутове забруднення території	за покинуту річ, банку, пляшку, тару, тощо	3
розміщення торгових рундуків, тентів, рекламних щитів тощо	за 1 кв. метр площі	17
огороження територій з метою випасання худоби, сінокосіння, розміщення торгових точок, тощо	-“-	10
влаштування автостоянок	за місце для однієї машини	30